

О.З. Силка
(м. Київ)

СІЛЬСЬКІ ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті розглядається функціонування сільських відділень одного з найбільш активних громадських товариств Російської імперії — Імператорського Російського товариства Червоного Хреста у початковий період Першої світової війни. Проаналізовано діяльність сільських осередків Лохвицького повіту Полтавської губернії. Звернуто увагу на окремі позитивні результати їхньої роботи. Наголошено на необхідності дослідження історії громадських організацій, які були і залишаються одним з основних елементів формування громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадська організація, червонохресний рух, волонтерство.

Історія української сільської статутної ініціативи дорядянського періоду є багатоскладовою і багатовекторною. До її мережі належали як сільські осередки загальноросійських товариств, так і самостійні місцеві об'єднання. Факт зафіксованої і підтверженої діяльності такої мережі є безпосереднім свідченням на користь формування в межах України на початку ХХ ст. ознак громадянського суспільства. В сучасній українській історіографії частково представлені дослідження, у т. ч. й наші, предметом вивчення яких постає діяльність сільських статутних організацій в українських губерніях Російської імперії сільськогосподарського, освітнього, рятувального, протипожежного, протиалкогольного та іншого спрямувань. Питання про існування, результати діяльності та роль у волонтерському русі сільських відділень Імператорського Російського товариства Червоного Хреста (далі — РТЧХ) українськими істориками не розглядалися. Сфера інтересів сучасних науковців знаходиться у площині винятково міської благодійності¹. Ті ж історики, що вивчали структуру РТЧХ, його діяльність, яка була спрямована на медично-санітарну допомогу фронтовикам і пораненим воїнам, на реабілітацію воїнів-інвалідів та підтримку військовополонених, не торкалися питань ролі та місця у червонохресному русі сільського населення України².

Цілком погоджуючись з тезою українського історика В. Ореховського про те, що «з усіх громадських організацій, що передбачали надання допомоги пораненим, хворим та калікам, діяльність Російського товариства Червоного Хреста була найбільш дієвою, багатопланою та результативною»³, переконані на необхідності більш глибокого й об'єктивного вивчення проявів червонохресної сільської громадської самоорганізації.

Мета статті полягає у висвітленні основних характеристик у функціонуванні сільських об'єднань РТЧХ як структурної одиниці у вертикалі: головна управа — місцева філія — місцевий осередок — місцеве (сільське відділення).

Російське товариство Червоного Хреста було зареєстроване як добровільна громадська організація 3 травня 1867 р. Це одне з найстарших громадських об'єднань Російської імперії, історія та функціонування якого продовжується і сьогодні. Діяльність Товариства, спираючись на принципи гуманності та милосердя, відіграла важливу і шляхетну роль у житті тогочасного суспільства. Активізація роботи РТЧХ відбувалася у період військових конфліктів.

На підставі збережених друкованих звітів можемо стверджувати, що першими філіями РТЧХ в Україні стали Волинська (не пізніше 1872 р.), Єлисаветградська (не пізніше 1878 р.), Київська (не пізніше 1880 р.), Сумська (не пізніше 1881 р.) та інші.

Найраніші відомості про діяльність РТЧХ на території Лівобережної України датуються періодом останньої чверті XIX ст. У 1880 р. в межах Золотоніського повіту Полтавської губернії був зафіксований спалах дифтерії. До справи зупинки хвороби долучилася Золотоніська земська повітова управа. Відповідно до її рішень, у повіті посилювався склад медичного персоналу у тих місцевостях, які були заражені дифтерією; дозволено безкоштовна видача хворим медикаментів; доручено було сільським старостам при виявленні хвороби щоденно обходити усі хати й повідомляти лікареві або фельдшеру про нових хворих. Окрім того, у звітному році внаслідок заходів, застосованих Полтавськими губернськими земськими зборами та РТЧХ, до Золотоніського повіту був відряджений загін із 30 сестер милосердя та одного лікаря. Свою роботу санітарний загін розпочав 15 лютого 1880 р. До зони його відповідальності потрапили села: Піщана, Моцоків хутір, Антипівка, Слюзчина Слобідка, Драбів, Михалівка, Олімпіадівка, Гулаківка, Білоусівка та Мехедівка, Богодухівка, Деркачівка, Бойківщина, Чернобай, Канівці, Красіонівка, Лікашівка, Хрущівка, Сизонівка, Криси, Хрестителеве, Чернечина та Зорівка. Втручання РТЧХ позитивно відобразилося на стані захворюваності у Золотоніському повіті⁴. Відомо, що у 1904 р. це ж Золотоніське земство надало РТЧХ 20 ліжок у лікувальних закладах земства (села Малі Канівці та Драбів) для лікування хворих і поранених внаслідок військового конфлікту на Далекому Сході.

У 1897 р. Суразьким осередком Чернігівської філії РТЧХ був організований загін сестер милосердя і спрямований до сс. Лементарівки й Ярошівки Сосницького повіту на боротьбу із наслідками дизентерії, внаслідок якої постраждало 300 чоловік. Заходи загону Червоного Хреста далися взнаки вже за місяць після розпочатої роботи⁵.

У 1907 р. Чернігівська св. Феодосія община сестер милосердя звернулася з клопотанням до головної управи РТЧХ про можливість відкриття притулку для пологів на 12 ліжок, перебування в якому оплачували б породіллі. Клопотання було задоволено, за умови відсутності фінансової підтримки з боку головної управи та обов'язкової прибутковості притулку⁶.

Окрім РТЧХ, благодійно-медичну допомогу сільському населенню Полтавщини надавало і попечительство Імператриці Марії Олександрівни про сліпих.

Один із загонів цього попечительства у 1909 р. відвідав с. Малі Канівці: «Хворі до цієї лікарні збираються сотнями. Загін, який складається з 2-х лікарів-жінок, працює у поті чола з 9 ранку до 11 вечора. ... Хворі приходять за 70–80 верст, очікують своєї черги по 2–3 дні»⁷.

Отже, ці та подібні приклади свідчать про часткове знайомство сільського населення з принципами роботи громадських медично-благодійних організацій, які «увійшли» в Україну в останній третині XIX ст.

На основі частково збереженої джерельної бази («Отчеты», «Протоколи», «Вестник Красного Креста») встановлено, що до середини 1914 р. в межах українських лівобережних губерній функціонували наступні червонохресні територіальні утворення: Полтавська місцева філія, якій підпорядковувалися Кременчуцький (не пізніше 1898 р.)⁸, Переяславський (не пізніше 1907 р.)⁹, Полтавський, Роменський (не пізніше 1906 р.)¹⁰ місцеві осередки; Чернігівська місцева філія, у зоні відповідальності якої відповідно функціонували Глухівський (не пізніше 1896 р.), Городнянський, Клишівський, Козелецький (з 21.12.1894 р.), Конотопський, Мглинський, Ніжинський, Новгород-Сіверський, Новозибківський, Остерський, Сосницький та Суразький (не пізніше 1897 р.) місцеві осередки. У період другої половини 1914 р. в межах Лівобережжя України фіксується діяльність Гадяцького, Золотоніського (з 5.09.1914 р.), Кобеляцького, Конотопського, Костянтиноградського, Лохвицького (не пізніше 26.07.1914 р.)¹¹, Лубенського, Миргородського, Прилуцького, Хорольського та Стародубського осередків. У цей початковий період, новостворені організації намагалися фінансово підтримувати земства. Наприклад, задля забезпечення ефективної роботи свого територіального осередку РТЧХ Прилуцьке земство асигнувало на його потреби 3000 руб.¹²

Самостійними громадами були общини сестер милосердя та жіночі комітети, яких нами виявлено 9 — Кременчуцька Маріїнська община сестер милосердя, Переяславська та Полтавська общини сестер милосердя, Глухівський, Ніжинський¹³, Лохвицький¹⁴, Полтавський, Прилуцький та Стародубський жіночі комітети.

Складовою розгалуженої мережі РТЧХ були і сільські відділення організації. Ще раз наголосимо, що питання, пов'язані з організацією та функціонуванням сільських громадських об'єднань, а також з мотивацією населення участі у сільських статутних організаціях періоду кінця XIX — початку XX ст. у сучасній українській історіографії залишаються ще малодосліджуваними. Між тим, стверджуємо, що сільський пласт червонохресного руху в Російській імперії, і, зокрема в Україні, існував. На підтвердження цього факту нами зафіксована діяльність окремих місцевих сільських відділень РТЧХ. Наприклад, у с. Радківка Прилуцького повіту, у с. Вишняки та с. Оболонь Хорольського повіту, у с. Піски, м-ках Чорнухи, Варві, Вороньки та с. Гнідичі Лохвицького повіту та інші.

Основна мета усіх осередків РТЧХ у Лівобережній Україні до середини 1914 р. полягала лише в акумуляції коштів на рахунках Товариства. Про це свідчать звітні документи, які місцеві структури подавали до Головної управи. Відповідно до них, кошти накопичувались у різних спосіб:

- перший — це збільшення кількості дійсних членів філії чи осередку, і, як наслідок, збільшення кількості суми членських внесків;
- другий — організація збору пожертв через поштову мережу;
- третій — організація збору пожертв через «кухольний збір» у церквах, за попереднього погодження із церковною владою;
- четвертий — продаж книг із логотипом РТЧХ. Наприклад, у 1896 р. Глухівський осередок звітував про продаж 15 примірників «Исторического очерка деятельности Российского общества Красного Креста»¹⁵; продаж конвертів зі знаком Червоного Хреста і т. п.;
- п'ятий — організація і проведення благодійних культурно-освітніх заходів. Так, у 1895 р. Козелецький осередок організував платний сімейно-танцювальний вечір; у 1896 р. — свято новорічної ялинки із сімейно-танцювальним вечором та торгівлею¹⁶, у 1897 р. Глухівський осередок організував публічну лекцію лікаря Шмулевича¹⁷ тощо.

Частину зібраних коштів окремі філії витрачали на будівництво спеціальних приміщень, які мали використовуватися як лікарні, шпиталі та лазарети. Так, наприкінці XIX ст. Глухівський осередок розпочав будівництво лікарні для інфекційно-хворих бідних людей (хворих на пропасницю), Суразький осередок — лікарні для німецьких сестер милосердя¹⁸. Діяльність Полтавської філії у 1908 р. базувалася навколо будівництва хірургічної лікарні у м. Полтава (16–20 ліжок). Фінансовим підґрунтям для будівництва стали кошти на рахунок філії («на випадок війни» — 48 тис. руб.)¹⁹.

Події 1914 р. змінили основний напрям у функціонуванні філій та осередків РТЧХ, з цього часу нагальним стала організація збору добровільних пожертв для здійснення матеріальної підтримки солдатів на фронті та надання допомоги хворим і пораненим солдатам. Жіночі комітети додатково турбувалися про утримання та розвиток власних установ.

Відомо, що Полтавський жіночий комітет 15 квітня 1915 р. організував і провів у межах м. Полтави кухольний збір, кошти з якого планували використати на виготовлення білизни та придбання військових чобіт. Голова комітету О. Гриневич особисто звітувала його членам про хід акції, про учасників збору комітету та про результати. Підсумком одноденного збору у 288 кухлях виявилось 3829 руб. 22 коп.²⁰

Переважна більшість місцевих осередків з 1914 р. опікувалася організацією та налагодженням ефективної роботи лазаретів. Так, у підзвітності Кобеляцького осередку знаходився лазарет у с. Нові Санжари, в якому лише за липень–серпень 1916 р. пройшли лікування 456 поранених солдатів²¹. Секретар осередку К. Шторх за віддану роботу у Товаристві Червоного Хреста був нагороджений орденом св. Станіслава II ступеня²². У зоні відповідальності Костянтиноградського осередку знаходився лазарет «Любимівський». Лазарет розташовувався у с. Михайлівка й утримувався за рахунок коштів членів Михайлівського місцевого відділення РТЧХ, кредитної спілки, членів місцевої парафії, землевласників та генерала Ільїнського²³. У жовтні 1916 р. цей лазарет відвідав повітовий предводитель дворянства, який залишив свої враження: «Я побачив у

ньому зразковий порядок та глибоке сердечне ставлення до поранених солдат»²⁴. Такий стан речей забезпечували своєю безкоштовною працею земський лікар З. Павлов та земські фельдшери Ф. Кабанов і В. Моторна. У 1916 р. найбільш активні члени Михайлівського відділення Ф. Свистун-Хорунжий та К. Шкуренко отримали срібні нагрудні відзнаки від РТЧХ. Забезпечували роботу лазаретів також Гадяцький (50 ліжок²⁵), Лохвицький (75 ліжок²⁶), Конотопський²⁷, Кременчуцький (82 ліжка)²⁸, Хорольський (100 ліжок²⁹) осередки, а також Оболонянське (12 ліжок) та Вишняківське сільське відділення (50 ліжок)³⁰, Радківське сільське відділення Прилуцького осередку. Як правило, приміщення під лазарети орендувалися відділеннями РТЧХ у приватних осіб, або отримувалися безкоштовно. Приміром, Пісківський лазарет та Куземинський дитячий притулок безкоштовно розташовувалися у будівлі народних будинків³¹.

Є підстави припустити, що під егідою Золотоніського осередку була розгорнута пропагандистська робота у громадських організаціях повіту. Так, у жовтні 1914 р. Лукашівська кредитна спілка асигнувала 30 руб. на побудову лазарету імені селян та козаків Полтавської губернії; у листопаді 1914 р. Лукашівське сільськогосподарське товариство відгукнулося на потреби родин, чоловіки яких були мобілізовані на фронт (виділення 15 руб. та насіннєвого матеріалу), виступило з пропозицією організувати постійне лікування одного пораненого з асигнуванням 48 руб.³² Серед членів Золотоніського осередку були і члени Золотоніського благодійного товариства: М. Семичева, А. Марковська, Л. Сафронова, Л. Лашенко, М. Мерзвинська та З. Ігнатівська³³.

Констатуємо, що не всі місцеві осередки РТЧХ організували функціонування лазаретів у 1914 р. Наприклад, члени Миргородського осередку спромоглися створити лазарет лише у 1917 р.³⁴ Але названий недолік у його роботі компенсувався налагодженими організаційними роботами з акумуляції грошових та речових пожертв на користь солдатів.

У підзвітності Лохвицького місцевого осередку знаходилися п'ять відділень: у селах Піски, Гнідичах, м-ках Чорнухи, Варві та Вороньки.

У с. Піски 12 жовтня 1914 р. був організований лазарет на 12 ліжок, на чолі якого став кол. рад., лікар І. Бродський. Він безкоштовно здійснював медичну допомогу. Натомість робота фельдшера та двох сестер милосердя оплачувалася. Утримувався лазарет за рахунок коштів Лохвицького місцевого осередку³⁵. Станом на кінець 1915 р. до складу цього сільського відділення входило 2 дійсних члени та 80 членів-змагальників, з яких до складу правління було обрано 10 чоловік³⁶. Окрім безпосередньої роботи у лазареті, члени сільського відділення організували для біженців місця для тимчасового проживання та пункти харчування, зокрема останній функціонував при залізничній станції Лохвиця. Але, чи не найголовніше було те, що члени відділення займалися транспортуванням поранених від залізничної станції Лохвиця до безпосередніх місць їхнього лікування. До грудня 1915 р. поранені прибували до розподільчого пункту у м. Київ, потім по залізниці до ст. Лохвиця, де надавалася перша медична допомога. Згодом їх спрямовували у лазарети. З грудня 1915 р. розподільчий

пункт був організований у м. Кременчук, що значно прискорило терміни надання медичної допомоги. Перевезення поранених і хворих здійснювалося лише завдяки громадській позиції членів Писківського відділення, і, зокрема, його заступника голови, волосного старшини — М. Кривобока: «Перевозка больных и раненых представляла большие затруднения и ложилась бременем на песковских обывателей, которые, все же, с особым вниманием и заботливостью относились к этому делу и по мере возможности удовлетворяли потребность в перевязочных средствах»³⁷.

Гнідинське сільське відділення організувало з лютого 1915 р. функціонування лазарету на 7 ліжок. Утримувалися поранені на засоби, які були зібрані членами відділення та частково на урядові субсидії³⁸. Відомо, що повне утримання пораненого визначалося у 1 руб. 12 коп. при харчуванні у 47,2 коп. Гнідинське відділення було єдиним у Лохвицькому повіті, яке зафіксувало забезпечення поранених книгами з осередку та виписку журналу «Русский инвалид».

Чорнуське сільське відділення було відкрито 14 вересня 1914 р. й одразу розпочало свою діяльність. На чолі були ст. рад. А. Дорошенко (1914–1915 рр.) та свящ. о. Ф. Семенов (1915 р.). До складу відділу входило 77 дійсних членів і 48 членів-змагальників. Його діяльність полягала у забезпеченні ефективної роботи лазарету, який відкрився 5 жовтня 1914 р. у двох орендованих приміщеннях місцевого купця С. Дятлова. Останній, до речі був одним із трьох заступників голови правління відділення. Усі дійсні члени виконували свої обов'язки безкоштовно. Натомість медичний персонал у лазареті працював за грошову винагороду. Функціонував лазарет за рахунок коштів від приватних осіб та військового міністерства³⁹. Для фінансової підтримки роботи лазарету у липні та серпні 1915 р., дякуючи організаційній роботі ще одного заступника голови відділення С. Бугаєву, були проведені благодійні спектаклі, на перегляд яких запрошувались і солдати⁴⁰. У Чорнуському лазареті доступними були 22 ліжка.

Барвинське сільське відділення, найменш чисельне (28 членів та 7 членів-змагальників), окрім забезпечення функціонування лазарету на 15 ліжок за рахунок приватних пожертв⁴¹, заснувало грошовий фонд на післявоєнну реабілітацію солдатів; організувало лише у другому півріччі 1915 р. 8 благодійних спектаклів; налагодило відправлення різдвяних подарунків на фронт. Членський внесок для дійсних членів відділення складав 5 руб., для членів-змагальників — 1 руб. 06 коп.

Вороньківське сільське відділення у листопаді 1915 р. організувало збір пожертв у межах Вороньківської волості, дякуючи яким відправило на фронт сорочки (79 шт.), кальсони (86 шт.), кисети з тютюном (111 шт.), конверти (2 коробки), поштовий папір (2 пачки), папір для паління (10 фунтів), цвяхи (4 фунта), сірники (100 коробок), гудзики (300 шт.), дратву (100 мотків), нитки (10 мотків), голки (100 штук) тощо.

У нижче наведеній таблиці 1 представлена узагальнена інформація про сільські відділення Лохвицького осередку за 1915 р.

Таблиця 1

Осередок та відділення	Час відкриття лазаретів	К-ть вику-ваних (чол.)	Фінансові статки за 1915 р.				
			на 1.01.1915 р.	на 1.07.1915 р.	Прибутки	Видавки	на 1.01.1916 р.
Лохвицький осередок	4.10.1914 р.	921	5506 руб. 63 коп.		29 661 руб. 12 коп.	21 993 руб. 93 коп.	7667 руб. 19 коп.
Чорнуське відділення	13.10.1914 р.	219		631 руб. 11 коп.	3608 руб. 26 коп.	3184 руб. 24 коп.	424 руб. 02 коп.
Пісківське відділення	12.10.1914 р.	95		521 руб. 13 ? коп.	1814 руб. 50 коп.	1346 руб. 11 коп.	468 руб. 35 ? коп.
Варвинське відділення	18.10.1914 р.	122	120 руб. 61 коп.		4061 руб. 35 коп.	3380 руб. 45 коп.	801 руб. 96 коп.
Гнідинське відділення	11.02.1915 р.	55		540 руб. 03 коп.	1053 руб. 91 коп.	889 руб. 95 коп.	163 руб. 96 коп.
Вороньківське відділення				101 руб. 21 коп.	209 руб. 04 коп.	179 руб. 16 коп.	29 руб. 88 коп.

У таблиці 2 представлено кількісні показники членів Лохвицького осередку, Лохвицького жіночого комітету та сільських відділень станом на кінець 1915 р.

Таблиця 2

	к-ть дійсних членів	к-ть чоловіків %	к-ть жінок %	к-ть членів-змагальників
Лохвицький осередок	99 чол.	73 73,7%	26 26,3%	
Жіночий комітет	63 чол.		63 100%	
Чорнуський відділ	74 чол.	56 75,7%	18 24,3%	48
Пісківський відділ	23 чол.	23 100%		80
Варвинський відділ	27 чол.	22 81,5%	5 18,5%	7
Гнідинський відділ	27 чол.	23 85,2%	4 14,8%	
Вороньківський відділ	35 чол.	31 88,6%	4 11,4%	12

Діяльність місцевих відділень РТЧХ спрямовувалася відповідно до рішень загальних зборів, управління осередку та жіночого комітету. Так, Лохвицький

осередок за друге півріччя 1915 р. збирався 7 разів. На цих засіданнях було розглянуто 70 питань, тобто в середньому на одному засіданні обговорювалося 10 питань.

Прибутки осередків склалися із членських внесків, кухлевих зборів, щомісячної фінансової підтримки з боку земських установ та асигнувань на утримання іменних ліжок, надходжень від благодійних спектаклів, лотерей і т. ін. Так, відповідно до циркуляра головної управи РТЧХ від 21 серпня 1915 р. за № 32 «Про збір пожертв у вигляді теплих речей для армії та грошової підтримки (за підписними листами)», Пісківським відділом Лохвицького осередку було отримано: від С. Божко 8 столиків та 4 табуретки, від Гамаліївської економії 2 ліжка, 2 матраци та 4 простирадла і 20 руб. від урядника Лимаря на організацію харчування солдатів у різдвяні свята⁴²; восени 1914 р. зафіксоване проведення лотереї, кошти від якої були спрямовані на ліки для 6 поранених у Пісківському лазареті⁴³; 16 січня 1916 р. у Радківському відділенні Прилуцького осередку у лазареті був організований для поранених спектакль⁴⁴; також у січні 1916 р. Лохвицький жіночий комітет теж організував благодійний спектакль, зібрані кошти від якого були спрямовані на лікування поранених⁴⁵. Зазначимо, що збір фінансових коштів відбувався на основі квитанційних книжок за суворої звітності.

Складовою частиною благодійної діяльності осередків РТЧХ була організація збору та відправки на фронт різдвяних подарунків для армії. Подарунки спрямовувалися до конкретної частини у супроводі представників двох сторін. Наприклад, на Різдво 1915 р. Лохвицький жіночий комітет відправив такі речі: кальсони (258 шт.), сорочки чоловічі (306 шт.), сорочки жіночі (12 шт.), онучі (377 шт.), шарфи (5 шт.), рукавички (8 пар), носові хустинки (12 шт.), панчохи (3 пари), халати білі (12 шт.), кисети (250 шт.), папір для паління (1 стопа та 6 пачок), газетний папір (1 пуд), поштовий папір (16 пачок), конвертів (11 пачок та 7 коробок), олівців (10 дюжин), кремнію (400 шт.), кресал (250 шт.), губок (250 шт.); Управління комітету: сало (10 пуд.), цукор (5 пуд.), сухарі та коржики (10 пуд.), тютюн махорка (9 пуд.), сірники (200 коробок), насіння (1 мішок), гірчиця (1 ящик), узвар (18 мішків), мило (10 пудів), складаних ножів (1 шт.), олівців хімічних (1 дюжина); від правління Харківської кредитної спілки: тютюну махорки (4 фунти), паперу для паління (73 листи), сірників (12 коробок), рукавичок (4 пари), конвертів (22 шт.), поштового паперу (24 аркуша), олівців (4 шт.) і т. д.

Окрім організації допомоги для армії, РТЧХ турбувалося про забезпечення мінімальних умов життя біженцям та вимушеним переселенцям. Місцеві відділення організували збір коштів й облаштовували місця тимчасового притулку і пункти харчування. Приміром, 29 та 30 серпня 1915 р. Лохвицький жіночий комітет організував перший збір речей і грошей у м. Лохвиці на користь біженців; 20 вересня 1915 р. цей же комітет організував кухлевий збір; Тетянинський комітет з надання тимчасової допомоги потерпілим від воєнних дій виділив 2000 руб.

Тетянинський комітет займався і систематизацією відомостей про біженців, які проживали у Полтавській губернії⁴⁶. Згодом (на початку 1917 р.) до сфери

відповідальності комітету потрапили три дитячі притулки: у м. Полтава на 110 дітей, у м. Лохвиця на 75 дітей та у м-ку Куземин Зеньківського повіту на 10 дітей⁴⁷. Слід зазначити, що останній притулок знаходився у сільській місцевості і в ньому брало участь місцеве населення з виявленою громадською позицією. Приміщення для притулку було надано безкоштовно. Завідувачка притулку теж виконувала свої обов'язки безоплатно, натомість учитель рукоділля отримувала 25 руб., окрім того, оплати праці вимагали кухарка, прачка, няні та двірник. Кошторис на утримання притулку становив 345 руб. Така сума обґрунтовувалась «високими цінами на одяг та взуття, їхнє швидке зношування дітьми, віддача одягу дітям, яких забирали батьки; потребою чималої кількості опалювального матеріалу для приготування їжі та підігріву води; необхідністю приведення приміщення до зимового сезону»⁴⁸ тощо. До 1917 р. притулок існував під егідою Південноросійської обласної земської переселенської організації на кошти, які остання отримувала у кредит. У зв'язку з припиненням кредитування наприкінці 1916 р. притулок залишився без засобів до існування. Аби не втратити цей патронаційний осередок, Тетянинський комітет узяв його під свою опіку⁴⁹.

Містечко Куземин на початок Першої світової війни вже мало традицію статутного громадського та фінансового руху. Так, у 1908 р. тут виникло Куземинське сільськогосподарське товариство, яке разом з ощадно-позичковим товариством та товариством споживачів у 1915 р. увійшло до складу місцевого просвітницького товариства⁵⁰.

Видатки осередків РТЧХ та їхніх відділень, наприклад у 1915 р., були наступними: на тканину для білизни, халати та фуфайки; купівля ліжок, дощок та фурнітури до них; на перев'язочний матеріал, хірургічні інструменти та медикаменти; на оплату праці лікарям, сестрам милосердя та обслуговуючому персоналу; на утримання поранених; на харчування працівників лазарету; на опалення й освітлення лазаретів; на прання білизни; на канцелярські видатки; на оплату праці секретаря; на поштово-телеграфні видатки; на перевезення поранених та виїзди у справах осередку чи відділення; на подарунки для солдат армії; на видатки по розповсюдженню відомостей про війну та інші дрібні видатки.

Перша світова війна поставила на порядок денний перед громадськими об'єднаннями і вирішення нового для них завдання — організація післявоєнної реабілітації поранених та скалічених солдатів. Так, у 1916 р. Лохвицький жіночий комітет за головування М. Туган-Барановського розглядав його пропозицію про розширення діяльності правління у бік організації надання допомоги воїнам, які отримали каліцтва на війні. Така допомога могла бути здійснена через організацію спеціальних курсів з основ сільськогосподарських наук⁵¹. Ця ж пропозиція обговорювалась і на одному із засідань Лохвицького сільськогосподарського товариства.

Необхідно зазначити й наголосити, що у межах досліджуваної нами території функціонували відділення Загальноросійського земського союзу допомоги хворим та пораненим солдатам (з 30.07.1914 р.). Оскільки нами не виявлено

жодного сільського осередку даного об'єднання, воно природно не потрапило до сфери наших інтересів.

Отже, діяльність одного з найстарших і найчисельніших громадських об'єднань Російської імперії — Імператорського товариства Червоного Хреста у період останньої третини XIX — початку XX ст. зафіксована і в межах сучасних кордонів України. Усі місцеві філії з їхніми осередками й общинами сестер милосердя провели надзвичайну роботу (за обсягом та результатом) у напрямках допомоги солдатам на фронтах, пораненим воїнам у місцевих шпиталях та лазаретах, а також у напрямку підготовки жіночого санітарного персоналу. Наголошуємо, що його представництва були відкриті не лише у губернських та повітових центрах України, але і в окремих селах. Саме з початком Першої світової війни відбувся активний процес розширення територіального представництва РТЧХ в Україні. Мережа РТЧХ визначалася наступними показниками: з 15 повітів Полтавської губернії — 14 мали місцеві філії, з 15 повітів Чернігівської губернії — 12 філій. Нами зафіксоване функціонування 3 общин сестер милосердя, 6 жіночих комітетів та принаймні 11 сільських місцевих відділень. Переконані, що функціонування останніх свідчить на користь констатації факту існування, хоч і в обмеженому обсязі, селянської громадської інституціональної ініціативи. Показовою у цьому плані є організаційна структура Лохвицького місцевого комітету (Полтавська філія), до якого входило 5 сільських відділень.

Структура та принципи їхньої організації були аналогічними до організаційних основ добровільної громадської організації: періодично скликалися загальні збори членів товариств, обиралось правління у складі голови, його заступника, скарбника, секретаря, діяла ревізійна комісія, щорічно друкувалися звіти тощо.

Завдяки роботі таких сільських громад РТЧХ, в Україні лікарську допомогу отримали тисячі поранених і скалічених солдатів, значні обсяги матеріальної та фінансової підтримки були спрямовані до лав діючої армії, відбулася консолідація частини сільського населення на ґрунті благодійності та добротності. Діяльність українських сільських осередків РТЧХ забезпечували місцева громадська ініціатива та свідоме ставлення до виконання узятих на себе обов'язків. Вони функціонували як структурні підрозділи добровільного статутного громадського об'єднання, сукупна наявність яких у межах держави визнається однією з ознак громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

¹ *Донік О.* Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні у роки Першої світової війни (1914–1918 рр.) // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — К., 2004. — Вип. 4. — С. 155–182; *Його ж.* Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — К., 2005. — Вип. 9. — С. 61–86;

Загребельна Н.І. Громадські гуманітарні організації в Україні у роки Першої світової війни: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. — К., 2004. — 20 с.

² Ореховський В.О. Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста у роки Першої світової війни (1914–1917 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. — Чернівці, 1997. — 247 с.; Кармалюк С.П. Діяльність організацій Червоного хреста в Україні в 1867–1920 рр.: Дис. ... канд. іст. наук. — Кам'янець-Подільський, 1998. — 183 с.

³ Ореховський В.О. Вказ. праця. — С. 1.

⁴ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1880-й год. — Полтава, 1881. — С. 126–127; Российское общество Красного Креста. Исторический обзор деятельности. — СПб., 1902. — 141 с.; Протоколы комиссии Главного управления Российского общества Красного Креста, учрежденной для определения программы действий врачебно-санитарного отряда для Полтавской губернии. — СПб.: типография и хромотиполитография А. Трампеля, 1880. — 32 с.

⁵ Державний архів Чернігівської області (Держархів Чернігівської обл.), ф. 142, оп. 2, спр. 70, арк. 40.

⁶ Вестник Красного Креста. — 1908. — № 2. — С. 118–119.

⁷ Полтавские губернские ведомости. — 1909. — № 88. — С. 4.

⁸ Отчет Кременчугского местного комитета и Общины сестер милосердия Российского общества Красного креста за 1898–1915 гг. — Кременчуг, 1897–1916.

⁹ Отчет Переяславского местного комитета Российского общества Красного Креста за 1907–1912 гг. — Переяслав, 1908–1913.

¹⁰ Отчет Роменского местного комитета Российского общества Красного креста за 1906–1907 гг. — Ромны, 1907–1908.

¹¹ Отчет о деятельности Лохвицкого местного комитета Красного креста с 26-го июля 1914 года по 26-е июля 1915 года. — Лохвица, 1915. — 129 с.

¹² Постановления Прилуцкого экстренного уездного земского собрания 10 августа 1914 года и доклады с приложениями к ним. — Прилуки, 1915. — С. 10.

¹³ Нежинский голос. — 1914. — № 178. — С. 2; № 179. — С. 2.

¹⁴ Лохвицкое слово. — 1916. — № 31. — С. 5.

¹⁵ Держархів Чернігівської обл., ф. 142, оп. 2, спр. 61, арк. 5.

¹⁶ Там само, арк. 21; ф. 142, оп. 2, спр. 53, арк. 58.

¹⁷ Там само, спр. 70, арк. 6 зв.

¹⁸ Там само, арк. 31.

¹⁹ Вестник Красного Креста. — 1909. — № 6. — С. 72–73.

²⁰ Державний архів Полтавської області (Держархів Полтавської обл.), ф. 998, оп. 1, спр. 50, арк. 33, 73.

²¹ Там само, ф. 999, оп. 1, спр. 11, арк. 3–4.

²² Там само, спр. 4, арк. 30.

²³ Там само, спр. 11, арк. 16.

²⁴ Там само, спр. 4, арк. 41.

²⁵ Там само, спр. 11, арк. 17.

²⁶ Там само, арк. 7.

²⁷ Там само, ф. 756, оп. 1, спр. 3, арк. 7.

²⁸ Там само, ф. 999, оп. 1, спр. 4, арк. 34.

²⁹ Вестник Хорольського сільськогосподарського товариства. — 1914. — № 15/19. — С. 36.

³⁰ Держархів Полтавської обл., ф. 999, оп. 1, спр. 11, арк. 8, 22–24, 31–34.

³¹ Лохвицкое слово. — 1914. — № 80. — С. 6–7.

³² Хуторянин. — Х., 1915. — № 1. — С. 40–41.

³³ Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. — 1914. — № 32. — С. 1.

³⁴ Ксензенко А.И. Медицинский отчет о деятельности лазарета местного комитета Российского общества Красного Креста в г. Миргороде за 1917 год. — Миргород: Тип. М.Г. Кагана и С.И. Роднянского, 1918. — 15 с.

³⁵ Держархів Полтавської обл., ф. 999, оп. 1, спр. 11, арк. 8.

³⁶ Лохвицкое слово. — 1915. — № 73. — С. 7.

³⁷ Отчет о деятельности Лохвицкого Местного Комитета Красного Креста с 26 июля 1915 г. по 1 января 1916 г. — Лохвица, 1916. — С. 21–23.

³⁸ Держархів Полтавської обл., ф. 999, оп. 1, спр. 11, арк. 6.

³⁹ Там само, арк. 9.

⁴⁰ Отчет о деятельности Лохвицкого Местного Комитета Красного Креста с 26 июля 1915 г. по 1 января 1916 г. — С. 18–20.

⁴¹ Держархів Полтавської обл., ф. 999, оп. 1, спр. 11, арк. 10.

⁴² Отчет о деятельности Лохвицкого Местного Комитета Красного Креста с 26 июля 1915 г. по 1 января 1916 г. — С. 23.

⁴³ Лохвицкое слово. — 1914. — № 82. — С. 5.

⁴⁴ Прилуцкий голос. — 1916. — № 4. — С. 3.

⁴⁵ Лохвицкое слово. — 1916. — № 110. — С. 6.

⁴⁶ Держархів Полтавської обл., ф. 992, оп. 1, спр. 21, арк. 111.

⁴⁷ Там само, спр. 8, арк. 12.

⁴⁸ Там само, арк. 17.

⁴⁹ Там само, арк. 55, 61.

⁵⁰ Хлибороб. — 1915. — № 13/14. — С. 450–451.

⁵¹ Лохвицкое слово. — 1916. — № 34. — С. 5.

Стаття надійшла до редколегії 23.10.2014 р.

СЕЛЬСКИЕ ОТДЕЛЕНИЯ РОССИЙСКОГО ОБЩЕСТВА КРАСНОГО КРЕСТА В ЛЕВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ

В статье рассматривается функционирование сельских отделений одной из наиболее активных общественных организаций Российской империи — Императорского Российского общества Красного Креста. В качестве примера проанализирована деятельность сельских объединений Лохвицкого уезда Полтавской губернии. Сделан акцент на отдельных позитивных результатах их работы. Сформулирован вывод про необходимость изучения истории общественных организаций, которые были и остаются одним из основных элементов формирования гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: гражданское общество, общественная организация, движение Красного Креста, волонтерство.

RURAL BRANCHES OF RUSSIAN RED CROSS SOCIETY IN LEFT-BANK UKRAINE

The article deals with the function in rural branches of one of the most active civil societies of Russian Empire — Imperial Russian Red Cross Society in the early period of

World War I. As an example, analyzed rural branches' activity of Lokhvytsky district, Poltava province. Attention is paid to some positive results of their work. Accentuated the necessity of research in to the history of civil organizations that have been and remain one of the main elements of civil society's formation in Ukraine.

Keywords: *civil society, civil organization, Red Cross movement, volunteering.*